

Κ Ε Φ. Δ΄.

Περὶ Εἰδῶν τῶν Ἰδεῶν.

109. Πᾶσα λοιπὸν ἰδέα, ἣτις εἶναι τῷ ὄντι διάθεσις τις τῆς ψυχῆς ἢ ὑποκείμενου τοῦ νοῦς (44), θεωρούμενη ἔξω ἑαυτῆς, ὀνομάζεται ὄν. Ὡς ἰδέα καὶ ὄν εἶναι λέξεις ἰσοπλατεῖς.

Πᾶσα λοιπὸν ἰδέα ἢ ὄν δὲν εἶναι τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως, ὅπερ καὶ πλάτος ἰδεῶν λέγεται, οὔτε ἔχει ἰσαριθμούς τὰς λαβὰς ἢ μέρη, ὥς ἐνὰ ληφθῆ ὑπὸ τοῦ νοῦς ἐπίσης, ὅπερ καὶ βάθος τῶν ἰδεῶν λέγεται, ἀλλὰ τινὲς μὲν αὐτῶν πολλὰς, ἄλλαι δ' ὀλίγας, καὶ ἄλλαι μίαν καὶ μόνην: τουτέστιν εἶναι ἄνευ μερῶν. Ὡς ἐν πρώτοις αἱ ἰδέαι διαιροῦνται εἰς ἀπλάς καὶ εἰς συνθέτους, ὡς τοῦτο φθάσαντες εἵπομεν (77). Καὶ ἀπλαῖ μὲν ὀνομάζονται, ὅσαι ἔχουσι μίαν μόνην λαβὴν, εἴτε ὅσαι δὲν ἔχουσι μέρη, σύνθετοι δὲ, ὅσαι ἔχουσι πλεον τῆς μιᾶς λαβῆς. Οὕτως ἀπλαῖ μὲν ἰδέαι εἶναι αἱ ἰδέαι ἀπάντων τῶν αἰσθημάτων: τουτέστι τῶν χρωμάτων, τῶν ἡχῶν, τῶν ἰδμῶν, κτξ. Ὡσαύτως δὲ καὶ τῆς ἡδονῆς, τοῦ πόνου, τῆς λύπης, τῆς κινήσεως, τῆς ἐκτάσεως, τῆς εὐθείας, τῆς βουλήσεως, κτξ. Σύνθετοι δὲ, αἱ οὗσαι ἄθροισμα ἢ φάκελλος τῶν ἀπλῶν ἰδεῶν, ὡς τοῦ Πυθαγόρου, τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ σώματος, τῆς γῆς, τοῦ οὐρανοῦ, τῆς ἀρετῆς, τῆς καμπύλης γραμμῆς, κτξ.

Οὐδαμῶς ὁμῶς ὀλιγώτερον δύναται νὰ ἐκληφθῶσιν ὡς ἀπλαῖ ἰδέαι καὶ αἱ δυνάμεις τῶν σωμάτων, αἵτε παθητικαὶ, λέγω, καὶ αἱ ἐνεργητικαὶ (44). Οὕτω τὸ κινεῖσθαι, τὸ αἰσθάνεσθαι, τὸ ῥευσίζεσθαι, κτξ, ἅπερ εἶναι δυνάμεις παθητικαί. καὶ τὸ ἀντιλαμβάνεσθαι, τὸ κινεῖν, τὸ καίειν, τὸ ῥευσίζειν, κτξ, ἅπερ εἶναι δυνάμεις ἐνεργητικαί, εἶναι ἰδέαι ἀπλαῖ.

110. Ἄν λοιπὸν ἐρευνήσῃ τις τὴν γένεσιν τῶν ἰδεῶν, ἢ θελεν ἰδοῖ, ὅτι αἱ μὲν ἀπλαῖ ἔχουσι δύο πηγὰς: τὴν τε φαντασίαν καὶ τὸ λογιστικόν, αἱ δὲ σύνθετοι ὁλοκλήρως τὸ λογιστικόν. Καθότι ἔσαι τῶν ἰδεῶν (αἵτινες ὄραται, ἢ αἰσθηταὶ ὑπὸ τῶν Ἑρμηπαίων ὀνομάζονται) ἔχουσι χρεῖαν τῶν αἰσθήσεων, εἴτε ὑπῆρξαν πρῶτον αἰσθήματα, εἶναι ἔργον τῆς φαντασίας, καὶ πρὸς παράστασιν αὐτῶν εἶναι τρόπον τινα χρεῖα ὕλης τινος, πλην ὅχι καὶ διὰ τοῦτο δὲν συντρέχει καὶ τὸ λογιστικόν εἰς τὸ νὰ δώσῃ εἰς αὐτὰς τὸ καθόλου (74). Ὅσαι δὲ τῶν ἰδεῶν εἶναι οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ συμπεράσματα, ὡς τὸ, ἔκτασις, κίνησις, βούλησις, ἰδέαι κτξ, εἶναι ἔργον διόλου τοῦ λογιστικοῦ. Ὡσαύτως εἶναι ἔργον καθαρὸν τοῦ λογιστικοῦ καὶ ἅπασαι αἱ σύνθετοι ἰδέαι, ὡς τοῦτο φθάσαντες εἶδομεν (105). Καὶ ὡς μὲν πρὸς τὰς ἀπλαῖς ἰδέαις εἶναι ἄξιον παρατηρήσεως α', ὅτι αἱ τῆς φαντασίας, ἢ αἰσθηταὶ ἰδέαι εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀποκτηθῶσι διὰ διδασκαλίας: ἢ ἂν θέλῃς διὰ τοῦ αἰσθητηρίου τῆς ἀκοῆς. Λέγε, φέρε εἰπεῖν, ὅσον θέλεις, περὶ χρωμάτων ἢ φωτός, πρὸς ἓνα τυφλὸν, αὐτὸς θέλει λάβει οὐδεμίαν ἀντίληψιν τοῦ πράγματος. Καὶ ἔχθετε τοῦ ἤχου, ὅπως θέλεις, πρὸς ἓνα κωφὸν, αὐτὸς θέλει εἰ-

νοήσει οὐδ' ὁλως τὸ, τὶ ἔστιν ἦχος, ὡσαύτως καὶ περὶ τῶν λοιπῶν. Ὡς ἐὰν λάβῃ τις νόησιν τῶν ιδεῶν τῆς φαντασίας, εἶναι ἀνάγκη εἰς αὐτὸν νὰ διατεθῇ πρῶτον ὑπὸ τῶν σωμάτων, καὶ τότε νὰ ἀντιλάβηται τῶν σημείων αὐτῶν ἢ λέξεων.

β'. "Οτι ὄχι μόνον ἀδυνατεῖ τις νὰ εἰσαῖξῃ εἰς ἄλλου γνῶσιν μιᾶς ιδέας ἀπλῆς τῆς φαντασίας: μὴ διὰ τῶν αἰσθήσεων λέγω προσληφθεῖσαν, ἀλλ' οὔτε ἐν ἑαυτῷ νὰ τὴν πλάσῃ. Οὐδεὶς λέγω δύναται νὰ πλάσῃ ιδεάν χρώματος, ὅπερ ποτὲ δὲν ὑπέπεσεν εἰς τὴν ὄρασιν αὐτοῦ, ἢ ὀσμῆς, ἢ τις ποτὲ δὲν προτέβαλεν εἰς τὴν ῥίνα αὐτοῦ, κτξ. Καὶ ἔτι πλέον ὄχι μόνον ἀδυνατεῖ τις νὰ κατασκευάσῃ εἰκόνα μὴ εἰκονιζομένου, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐνοῦσαν νὰ μηδενίσῃ. Ἐχων, φέρε εἰπεῖν, τις τὴν ιδεάν τῆς λευκότητος, ἀδυνατεῖ τοῦ νὰ καταστήσῃ ἑαυτὸν οὕτω πῶς, ὥς νὰ μὴν φαντάζηται λευκότητα.

γ'. "Οτι αἱ ιδέαι τῆς φαντασίας εἶναι ἅπασαι γενικαί. (74).

111. Ὡς δὲ πρὸς τὰς συνθέτους παρατηρήσθω αἱ: ὅτι δὲν εἶναι ἐπίσης σύνθετοι, ἀλλὰ τινὲς μὲν ἦττον, τινὲς δὲ μᾶλλον, ὅπερ καὶ βάθος ιδεῶν ὑπὸ τῶν μετάφυσικῶν ἔλαβεν ὄνομα (109). Οὕτως ἡ ιδέα τοῦ Πυθαγόρου ἔχει μείζον βάθος, ἢ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τούτου μᾶλλον, ἢ τοῦ ζώου, καὶ τοῦ ζώου μᾶλλον, ἢ τοῦ φυτοῦ, καὶ οὕτως ἐφεξῆς.

β'. "Οτι ἐκ τῶν συνθέτων τινὲς μὲν εἶναι ἀτομικαί, ὡς τοῦ Πυθαγόρου, Γῆς, Ἡλίου, Σελήνης, κτξ., αἱ δὲ πλείονες γενικαί, ὡς τοῦ ἀνθρώπου, τριγώνου, ἀρετῆς

κτιξ. Καὶ τούτου ἕνεκεν αἱ ἰδέαι ὑποδιαίρουνται εἰς γενικὰς καὶ μερικὰς, ἢ καθόλου, καὶ καθ' ἕκαστα (77), ἔνθα δὴλονότι τὸ καθόλου εἶναι διαφόρου μεγέθους, ὅπερ καὶ πλάτος ὑπὸ τῶν μεταφυσικῶν ὠνομάσθη (109).

γ'. Ὅτι τὸ πλάτος αὐτῶν ἀντιπάσχει μὲ τὸ βάθος. Οὕτως ἡ ἰδέα τοῦ ὄντος (αὐτόθι) εἶναι ἡ πλέον πλατεῖα, ὡς ἅπαντα τὰ νοητὰ περιέχουσα, πλήν εἶναι ἀβαθύτατος, ὡς αὖσα ἀπλή. Καὶ ἐξ ἐναντίας ἡ ἰδέα τοῦ Πυθαγόρου εἶναι στενωτάτη, ὡς ἓν μόνον ἄτομον σημαίνουσα, πλήν εἶναι ἡ βαθυτέρα τῶν, ἀνθρώπου, ζώου, ἐμψύχου, σώματος, οὐσίας, ὄντος. ὅμοιον τι ἤθελε θεωρηθῆ εἰς τὰς ἰδέας ἀνθρώπου, ζῶον, ἐμψυχον, σῶμα, οὐσία. Καθότι ἐπειδὴ τὰ ὄντα εἶναι ἢ αὐθύπαρκτα, ἢ τρόποι τῆς ὑπάρξεως τῶν αὐθύπαρκτων, εἴτε τῶν οὐσιῶν, τούτου ἕνεκεν τὸ ὄν εἶναι μὲν γενικώτερον τῆς οὐσίας, πλήν ἥττον βαθεῖα ἰδέα αὐτοῦ. Ἐτι αἱ οὐσίαι εἶναι ἢ σώματα ἢ μή, ὅθεν τὰ σώματα εἶναι μὲν ὀλιγώτερα τὸν ἀριθμὸν, ἢ αἱ οὐσίαι, πλήν ἡ ἰδέα αὐτῶν εἶναι μᾶλλον βαθεῖα, ἢ τῆς οὐσίας. Τὰ σώματα πάλιν εἶναι ἢ ὀργανικὰ ἢ μή, ὅθεν τὰ ὀργανικὰ σώματα εἶναι μὲν ὀλιγώτερα τὸν ἀριθμὸν, ἢ τὰ ἀπλῶς σώματα, πλήν ἡ ἰδέα αὐτῶν εἶναι μᾶλλον βαθεῖα, ἢ τῶν σωμάτων ἀπλῶς. Ἐκ δὲ τῶν ὀργανικῶν σωμάτων ἄλλα μὲν εἶναι αἰσθητικὰ, ἄλλα δὲ μή, ὅθεν τὰ αἰσθητικὰ εἶναι μὲν ὀλιγώτερα τὸν ἀριθμὸν, ἢ τὰ ὀργανικὰ, πλήν ἡ ἰδέα αὐτῶν εἶναι μᾶλλον βαθεῖα, ἢ τῶν ὀργανικῶν. Ἐκ δὲ τῶν αἰσθητικῶν ἄλλα μὲν εἶναι λογικὰ, ἄλλα δὲ μή. Ὡς εἰ τὰ λογικὰ εἶναι ὀλιγώτερα μὲν τὸν ἀ-

ριθμὸν, ἢ τὰ αἰσθητικὰ, πλὴν ἢ ἰδέα αὐτῶν μᾶλλον βα-
 θεῖα, ἢ τῶν αἰσθητικῶν. Καὶ τέλος ἐκ τῶν λογικῶν ἄλ-
 λος μὲν εἶναι Πυθαγόρας, ἄλλος δὲ Πλάτων, κτξ. ἔνθα
 καὶ ἴσαμαι, ὡς μὴ διηρημένου τοῦ Πυθαγόρου, καὶ Πλά-
 τωνος εἰς μέρη. Καθότι ἂν διαιρεθῶσι, τὰ μέρη αὐτῶν
 δὲν θέλουσιν εἶναι πλέον ἄνθρωποι. Καὶ οὗτος εἶναι ὁ λό-
 γος, δι' ὃν περὶ καὶ ἄτομα ὠνομάσθησαν τὰ τοιαῦτα.

Συμπέρασμα λοιπὸν ἐντεῦθεν ὅτι ἡ λέξις ἄτομου
 λέγεται ἀτάχρηστικῶς κατὰ τῶν μὴ ὀργανικῶν, ὡς ἐπὶ
 τούτου τοῦ λίθου, ἢ ξύλου. διότι ἂν τμηθῶσι δίχα, τὰ
 μέρη αὐτῶν θέλουσιν εἶναι ἐπίσης λίθοι ἢ ξύλα.

112. Ἄν ὅμως ἐξετάξῃ τις καὶ τὰ μέρη τῶν συν-
 θέτων ἰδεῶν: ἢ ἂν θέλῃς τὰς ἀπλᾶς ιδέας, οὗτος ἠθέλει
 ἰδοῖ ὅτι αὐταὶ εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἀναφοραὶ τινες ἢ ὡς
 πρὸς ἡμᾶς, ἢ ὡς πρὸς ἄλλα σώματα. Ποιότητας λοιπὸν
 ὠνομάσαμεν τὸ πρῶτον (48), καὶ δυνάμεις τὸ δεύτερον
 (44). Καθότι λέγων τις ὅ Ἡλιος εἶναι λαμπρὸς ἢ θερ-
 μός, ἢ ὡσαύτ' αὐτὸς ἔλεγεν ὅ Ἡλιος ἔχει λαμπρότητα καὶ
 θερμότητα, ἄπερ δηλονότι ὠνομάζονται ποιότητες.

Καὶ λέγων τις ὅ Ἡλιος ἔλκει τὸν Ἑρμῆν, ἢ ὡσαύ-
 τ' αὐτὸς ἔλεγεν ὅ Ἡλιος ἔχει δύναμιν τοῦ ἔλκειν τὸν Ἑρμῆν,
 ἢ ὁ Ἑρμῆς ἔχει τὴν δύναμιν τοῦ ἔλκεσθαι ὑπὸ τοῦ Ἡ-
 λίου, ἄπερ δηλονότι ἐκάτερα ὠνομάζονται δυνάμεις: ἢ ἂν
 θέλῃς αἰτίον καὶ ἀποτέλεσμα. Ὡσαύτως λέγων τις, ὅτι
 ὁ μὲν μαγνήτης ἔλκει τὸν σίδηρον, τὸ δὲ πῦρ ρευσίζει
 τὸν κηρὸν, ἢ ὡσαύτ' αὐτὸς ἔλεγεν ὅτι ὁ μὲν μαγνήτης ἔχει
 δύναμιν ναῖ ἔλκη τὸν σίδηρον, τὸ δὲ πῦρ ναῖ ρευσίξῃ τὸν
 κηρὸν, ἢ ὁ μὲν σίδηρός ἔχει δύναμιν ναῖ ἔλκηται ὑπὸ τοῦ

μαγνήτου, ὁ δὲ κηρὸς νὰ ρευσίζεται ὑπὸ τοῦ πυρὸς, ὅπερ καὶ παθητικὴν δύναμιν ὀνομάσαμεν (αὐτόθι).

Σημειωτέον ὅμως ὅτι αἱ μὲν δυνάμεις, εἴτε αἱ ιδιότητες τῶν σωμάτων εἶναι ἰδέαι ὄχι αἰσθηταί : τουτέστι τῆς φαντασίας, ἀλλὰ τοῦ λογιστικοῦ, ἐν ᾧ αἱ ἀναφοραὶ ἡμῶν ὡς πρὸς τὰ σώματα εἶναι αἰσθηταί. Καθότι βλέπων ἐγὼ τὸν Ἑρμῆν νὰ περιφέρηται περὶ τὸν ἥλιον ὡς εἰς κέντρον δυνάμειως, καὶ τὸν σίδηρον νὰ πλησιάσῃ πρὸς τὴν μαγνήτην (καὶ τοῦτο ἀκαταπαύτως), καὶ τὸν κηρὸν προσεγγίζοντά εἰς τὸ πῦρ νὰ ρευσίζεται, συνάγω ὅτι ἔνεσι δυνάμεις ἐνεργητικὴ ἐν τῷ Ἡλίῳ, καὶ ἐν τῷ μαγνήτῃ, καὶ ἐν τῷ πυρὶ ὡς πρὸς τὸν Ἑρμῆν, ὡς πρὸς τὸν σίδηρον, καὶ ὡς πρὸς τὸν κηρὸν.

Αἱ δὲ ποιότητες τῶν σωμάτων κυρίως εἶναι οὐδὲν ἄλλο ἢ δυνάμεις ὡς πρὸς με ἀναφερόμεναι. Καθότι λέγων θερμόν τι τὸν Ἡλίον, εἴτε ἀναφέρων τὴν ἐν ἐμοὶ θερμότητα ἢ θερμανσὶν εἰς τὸν Ἡλίον, τί ἄλλο ἐγὼ ἐννοῶ, εἰμὴ ὅτι ὁ Ἡλιος ἔχει πρὸς με δυνάμιν θερμαντικὴν; Καὶ λέγων τὴν χιόνα λευκὴν, τί ἄλλο ἐγὼ ἐννοῶ, εἰμὴ ὅτι ἡ χιών διεγείρει εἰς ἐμέ αἶσθημα, ὅπερ ὀνομάζομεν λευκότητα; ὥστε τὸ αὐτὸ ὀνομάζεται καὶ δυνάμεις καὶ ποιότης : ποιότης μὲν, καθότι ἐκτελεῖ διάκρισίν τινα τοῦ ποιῶ ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ σώματα, δυνάμεις δὲ, καθ' ὃ ἐκτελεῖ τι πρὸς με τὸν λέγοντα.

113. Ἡ ἐπαρίθμησις λοιπὸν τῶν ἀπλῶν ἰδεῶν μιᾶς συνθέτου : ἢ ἂν θέλῃς τὸ βάθος αὐτῆς (109), εἶναι ἐκεῖνο, ὅπερ ὀνομάζομεν ὀρισμὸν. Καθότι ὀρισμὸς μιᾶς λέξεως εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἔκθεσις τοῦ αὐτοῦ νοητοῦ

διὰ πολλῶν ἄλλων ἰδεῶν ἄνευ συνωνύμων λέξεων. Καθότι εἰς μὲν τὸ, ὁ ἄνθρωπος εἶναι ζῶον λογικόν, νοῦ καὶ ἐπισήμης δεκτικόν, τὸ ζῶον, τὸ λογικόν, τὸ νοῦ καὶ ἐπισήμης δεκτικόν εἶναι ἰδέαι, ἐξ ὧν σύγκειται ἡ ἰδέα ἄνθρωπος. εἰς δὲ τὸ, ὁ χρυσὸς εἶναι μέταλλον ὠχρὸν, σφυρήλατον, κτξ., τὸ μέταλλον, τὸ ὠχρὸν, τὸ σφυρήλατον, κτξ. εἶναι ἰδέαι, ἐξ ὧν σύγκειται ἡ ἰδέα χρυσός. Ως εὖ τὸ νὰ ὀριθῇ μία ἰδέα ἰσοδυναμεῖ μετὰ τὸ, νὰ ἀναλυθῇ εἰς τὰ μέρη αὐτῆς: ἢ ἂν θέλῃς νὰ μετρηθῇ τὸ βάθος αὐτῆς.

Ἄν λοιπὸν, ἤθελεν εἰπῆ τις, καὶ ὀρισμὸς μιᾶς λέξεως εἶναι οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ ἐπαρίθμησις τῶν μερῶν αὐτῆς, ἐξ ὧν σύγκειται, ἐπόμενον εἶναι αἱ ἀπλαιῖ ἰδέαι νὰ ἦναι ἀνεπίδεκτοι ὀρισμοῦ. Καὶ Δῶκιος πρῶτος ἐπαπατήρησε τὸ πρᾶγμα (α). Ὁ δὲ Κονδιλλιακ ἐπαπορεῖ πῶς οἱ φιλόσοφοι ἀνέμενον τὸν Δῶκιον νὰ ἔλθῃ διὰ νὰ τοὺς διδάξῃ τοσοῦτον ἀπλούστατον πρᾶγμα. Ἐγὼ ὅμως νομίζω, καὶ ἴσως δὲν ἀπατώμαι, ὅτι ἂν ὁ Κονδιλλιακ δὲν ἐλάβανε τὴν τύχην νὰ γεννηθῇ μετὰ τὸν Δῶκιον, ἴσως καὶ αὐτὸς ἤθελε ταχθῇ εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν πρὸ τοῦ Δῶκιου φιλοσόφων. Τὰ ἅπαξ ἀκατάληπτα, μετὰ τὴν ἐφεύρεσιν φαίνονται εὐκολώτατα.

114. Πλὴν ἡμεῖς ἀπαντῶμεν ἔχει ὀλίγους ὀρισμοὺς καὶ τῶν ἀπλῶν ἰδεῶν. Ἄν ὅμως τοὺς ἐξετάξῃ τις, ἤθελε τοὺς εὖρει ἢ σκοτεινοτέρους τοῦ ὀριζομένου, ἢ ταυτολογουῦντάς. Οὕτω » ποιότης, λέγει Ἀριστοτέλης, εἶναι, καθ'

(α) Βιβ. γ. κεφ. δ.

ἢν ποιοὶ τιμές εἶναι λέγονται α: ἔνθα δηλονότι ἂν τὸ ποιότης ἦναι ἄγνωσον, ἄγνωσον θέλει εἶναι καὶ τὸ ποιοὶ.. καὶ » εὐθεία γραμμὴ, λέγει Εὐκλείδης, εἶναι ἣτις κείται ἐξίσου ταῖς ἐφ' ἑαυτοῖς σημείοις α: ἔνθα δηλονότι τὸ ἐξίσου εἶναι συνώνυμον μὲ τὸ εὐθεῖα.. καὶ οἱ Καρτεσιανοὶ ὀρίσαντες τὴν κίνησιν μετάβασιν ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, ἀντέταξαν λέξιν συνώνυμον εἰς τὸν τόπον τοῦ ὀρίσου. Πολλὰκις ὁμῶς ὁ διὰ τῶν συνωνύμων ὀρισμὸς εἶναι ὄχι ἕλιγον ὠφέλιμος: ἂν δηλ. ἡ συνώνυμος λέξις ἦναι ἐναργεστέρα τῆς ὀριζομένης.

Πλὴν ἀγκαλὰ καὶ αἱ ἀπλαῖ ἰδέαι εἶναι ἀνεπίδεκτοι ὀρισμοῦ, οἱ γεωμέτραι ὁμῶς εἶναι τρόπον τινα βεβιασμένοι νὰ δώσωσι καὶ εἰς αὐτὰς ὀρισμόν. Καὶ ἐπειδὴ καὶ αὐταὶ δὲν ἔχουσι μέρη, τούτου ἔνεκεν καὶ οἱ γεωμέτραι κατέφυγον καὶ εἰς ἀποφατικὰς ιδέας, λέγοντες, σημείου ἔστιν, οὐ μέρος οὐδέν.. καὶ, γραμμὴ ἔστι μῆκος ἀπλατές, καὶ οὕτως ἐφεξῆς. Εἰς ταύτην ὁμῶς τὴν περίστασιν ἴσως ἤθελεν εἶναι ἡ ἀφαίρεσις ἢ ἡ γένεσις τῶν ἰδεῶν προτιμότεα τοῦ ὀρισμοῦ. Ἐγὼ, φέρε εἰπεῖν, ἔχω ιδέαν καθαρὰν τοῦ σώματος: ὅτι δηλ. εἶναι τριχῆ διασατὸν καὶ πεπερασμένον. Ἀφαιρῶ λοιπὸν ἐξ αὐτῆς τὴν μίαν διάστασιν, καὶ τὸ κατάλοιπον θέλει εἶναι διχῆ διασατὸν, εἴτε ἐπιφάνεια.. πάλιν ἐκ τῆς ἐπιφανείας ἀφαιρῶ τὴν μίαν διάστασιν, καὶ τὸ κατάλοιπον θέλει εἶναι γραμμὴ. Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ πῶς ἔφθασα διὰ τῆς ἀφαιρέσεως εἰς τὴν ιδέαν τῆς γραμμῆς, καὶ ἐπομένως τότε ἐγὼ καταλαμβάνω καὶ τὸν ὀρισμὸν τὸν λέγοντα τὴν γραμμὴν μῆκος ἀπλατές. Ἐχων λοιπὸν τὴν ιδέαν τῆς γραμμῆς, ἐγὼ δὲν ἤθελον ἀπαν-

τήσοι δυσκολίαν τινὰ διὰ τῆς ἐπινοίας νὰ συναθροίσω ἅπασαν τὴν ἑμαυτοῦ προσοχὴν εἰς τὸ πέρασ τῆς γραμμῆς, καὶ νὰ μὴ σοχάζωμαι ὀλοτελῶς τὸ ἐκείνης μῆκος, καὶ τοῦτο ἤθελεν εἶναι τὸ γεωμετρικὸν σημεῖον, ὅπερ δηλονότι ἔχει οὔτε βάθος, οὔτε πλάτος, οὔτε μῆκος. Καὶ ἰδοὺ πῶς ἐγὼ ἔφθασα εἰς τὴν ιδέαυ τοῦ σημείου τῆς γεωμετρίας, οὔτινος διὰ τοῦ ὀρισμοῦ δὲν ἤθελον λάβοι ποτὲ ιδέαυ καθαράν.

Συμπέρασμα λοιπὸν ἐντεῦθεν, ὅτι τὰ ὀριζόμενα διαμένουσιν ἀσαφῆ, ἂν ὁ ἀκροατὴς δὲν ἔλαβε τὴν τύχην νὰ λάβῃ τὴν ιδέαυ τοῦ πράγματος διὰ τῆς ἀναλύσεως, εἴτε γενέσεως τῶν ιδεῶν.

115. Ἔτι δὲ, ὡς τοῦτο φθάσαντες εἶπομεν (111), αἱ ιδέαι ὑποδιαίρουνται εἰς γενικὰς καὶ μερικὰς, ἢ καθόλου καὶ ἀτομικὰς. Καὶ πᾶσα μὲν ιδέα, ἣτις σημαίνει ἔντε ὠρισμένον καὶ ὄχι πλέον αὐτοῦ, ὀνομάζεται ἀτομικῆ, καὶ ἀτομον τὸ ὑπ' αὐτῆς νοητὸν, ὄντων ὅμως πολλῶν ὁμοίων αὐτῷ. Οὕτως ὁ Πυθαγόρας, ὁ Πλάτων, οὗτος ὁ ἄνθρωπος, οὗτος ὁ ἵππος, τοῦτο τὸ ξύλον, οὗτος ὁ λίθος εἶναι ἄτομα, εἰ καὶ μὴ κυρίως (αὐτόθι). Ἄν ὅμως τὸ νοητὸν δὲν ὑφέσθηκε καθ' ἑαυτὸ, τότε εἰ καὶ ὠρισμένον, πλὴν ὀνομάζεται ἀτομικὸν, καὶ ὄχι ἀτομον, ὡς αὕτη ἡ λευκότης, οὗτος ὁ ἦχος, αὕτη ἡ ὄσμη, αὕτη ἡ δικαιοσύνη, κτξ. Εἰ δὲ καὶ ὑφίσταται τι καθ' ἑαυτὸ, χωρὶς νὰ συνυπάρχωσιν ἄλλα ὅμοια μὲ αὐτὸ, τοῦτο δὲν λέγεται ἀτομον. Οὕτως ἡμεῖς δὲν λέγομεν οὔτε τὴν γῆν, οὔτε τὴν θάλασσαν, οὔτε τὴν ἀτμοσφαῖραν ἄτομα, ἀλλὰ μοναδικά.

Ἡ δὲ μερικὴ ἰδέα καὶ αὕτη μὲν σημαίνει ἓν, ὡς ἡ ἀτομικὴ, πλὴν τὸ σημαινόμενον αὐτῆς εἶναι ἀπροσδιόριστον. Καθότι λέγων ἐγὼ ἤλθέ τις ἄνθρωπος, παρίστημε μὲν εἰς τὴν ἀκροατὴν ὠρισμένην τὴν ἰδέαν τοῦ ἑνός, πλὴν ἀφίνω ἀπροσδιόριστον τὸ, ἑποῖος ἐσὶν οὗτος.

Πᾶσα δ' ἰδέα, ἣτις ταυτοχρόνως σημαίνει πολλὰ ἄτομα ἢ ἀτομικά, ὀνομάζεται γενικὴ ἢ καθόλου ὡς ἐλέχθη (77).

Δῆλον ὅμως ὅτι ἡ τῶν ἰδεῶν διαίρεσις εἰς γενικὰς καὶ μερικὰς εἶναι καταχρησικὴ, καὶ ἔχει κυρία. Καθότι ἐπειδὴ ἡ λέξις ἰδέα σημαίνει πολλὰ ἢ καθόλου, καὶ οὐδέποτε ἓν, ὡς σημαίνουσα ἀρχέτυπον πολλῶν ἀτόμων (74), δῆλον ὅτι δὲν δίδεται ἰδέα ἀτομικὴ, ἢ μερικὴ. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ὁ νοῦς πολλάκις ἔχει χρεῖαν καὶ μερικῶν, τούτου ἕνεκεν διὰ τὴν μεταβάλην τὰ γενικὰ εἰς μερικὰ ἐκτελεῖ οὐδὲν ἄλλο, ἢ πρόσθεσιν τόπου καὶ χρόνου, εἴτε τοῦ νῦν, καὶ τοῦτο εἶναι μερίκευσις. Οὕτως, ἂν εἰς τὴν ἰδέαν ἄνθρωπος προσθήσῃ τις τὸ, οὗτος: ὁ ἐσὶν ὁ ἐνταῦθα ἰσάμενος (καὶ νῦν δηλονότι), ἐκ τῆς γενικῆς τὴν ἀποκατέστησε μερικὴν. ὡσαύτως δὲ καὶ εἰς τὸ, Πυθαγόρας (εἰς τὸ ἄνθρωπος δηλ.) πρόσθεσι καὶ ὁ τόπος καὶ ὁ χρόνος: τούτεσι καὶ ὅτι Σάμιος, καὶ ὅτι πρὸ Χριστοῦ 502 ἐτῶν ἐγεννήθη.

116. Πρὸς δὲ τούτοις αἱ ἰδέαι ὑποδιαίρουνται εἰς ἀφηρημένας, ὡς εἶπομεν (77), καὶ συγκεκριμένας. Καὶ οἱ συγκεκριμένας μὲν ἰδέαι ὀνομάζονται, ὅσαι ἐκτὸς τῆς σημασίας αὐτῶν, ἔχουσι καὶ ὑποσημαγμὰ ἐν ἑαυταῖς, ὡς περ καὶ οὐσίαν πρώτην, ἢ δευτέραν οἱ λογικευόμενοι ὠνόμα-

σαν (84) εἰ ἀφηρημέναι δὲ λέγονται ὅσαι τοῦ τοιούτου ἐξέρηνται ὑποσηρίγματος, καὶ τοιαῦται εἶναι ἅπασαι αἱ ἰδέαι τῶν ποιότητων. Καθότι αἱ ἰδέαι τῶν χρωμάτων, τῶν ἤχων, τῶν ὀσμῶν, τῶν χυμῶν, τῶν ἀπτῶν, τῆς αἰσθήσεως, τῆς ἀληθείας, τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἀνθρωπότητος, τῆς σφαιρότητας, κτξ., εἶναι ἰδέαι ἀφηρημέναι, ὡς ἐξερημέναι παντὸς ὑποσηρίγματος. Ἄπασαι δ' αἱ τῶν ἀτόμων ἰδέαι, καὶ ἔτι ἂν αἱ ἀφηρημέναι ἐφαρμοσθῶσιν ἐπὶ τινος ὑποσηρίγματος, εἰ καὶ φαντασοῦ, ὡς τὸ, οὐσιῶδες, ἄνθρωπος, κεχρωσμένον, σφαῖρα, κτξ.: ὅ ἐστιν ἅπαντα τὰ προσηγορικὰ καὶ ἐπίθετα ὀνόματα τῶν γραμματικῶν λέγονται συγκεκραμέναι ἰδέαι.

117. Δῆλον δ' ὅμως ὅτι αἱ ἰδέαι τῶν ποιότητων διαφέρουσι πραγματικῶς τῶν ἰδεῶν τῶν καθόλου, εἴτε τῶν γενῶν καὶ εἰδῶν. Καθότι ἀγκαλιὰ καὶ ἐκάτεραι εἶναι γενικαὶ εἰς πλὴν τὰ μὲν γένη καὶ εἶδη ἐκτὸς τοῦ ὅτι εἶναι δυνάμεις τῶν σωμάτων (112), συνάγουσι μεθ' ἑαυτὰς, εἰ καὶ ὑποκεκαλυμμένως, ὑποσηρίγματι, ἐν ᾧ αἱ ποιότητες ἐξέρηνται τοῦ τοιούτου. Καθότι λέγων ζῶον, ἐγὼ ἐννοῶ τι, ὅπερ αἰσθάνεται, αὐξάνεται, καὶ γεννᾷ ὅμοια ἑαυτῷ, καὶ λέγων ἄνθρωπον, ἐγὼ ἐννοῶ ζῶόν τι, ὅπερ διανοεῖται εἰς λέγων δ' ὅμως ἀνθρωπότητα, ἢ λευκότητα, ἢ γλυκύτητα, ἐγὼ δὲν ἐννοῶ ἄλλα, εἰμὴ ὅτι ἡ ἰδέα ἀνθρωπότητος, ἢ λευκότητος, ἢ γλυκύτητος πρόσεστιν εἷς τι τῶν ἀντικειμένων καὶ ὑποσηρίζεται ὑπὸ τοῦ ζῶου, ἢ λευκοῦ, ἢ γλυκέος.

118. Ἐτι δ' ἐκ τῶν ἡμετέρων ἰδεῶν ἄλλαι μὲν λέγονται καθαρὰ καὶ ἐναργεῖς, ἄλλαι δὲ ἀσαφεῖς καὶ ἀμυ-

δραί. Καὶ καθαρὰ μὲν ἰδέα λέγεται, καθ' ἣν ἡ ψυχὴ ἔχει λαμπρὰν καὶ ἐντελῆ πληροφορίαν περὶ τοῦ νοητοῦ, διακρίνουσα αὐτὸ πάντων τῶν ἄλλων, ἀμυδρὰ δὲ ἢ μὴ τοιαύτη. Οὕτως ἡ ἰδέα τοῦ Ἡλίου, τῆς Σελήνης, τοῦ τριγώνου, κτξ, δι' ἐμὲ εἶναι ἰδέαι καθαρὰι καὶ ἐναργεῖς, καὶ εἶναι ἀμυδρὰ ἢ τοῦ Τιτάνοσ. καὶ ἂν ἐγὼ ἀπαντήσας ἄνθρωπον, γινώσκω μὲν ὅτι τὸν εἶδον, ἀγνοῶ δὲ ποῦ καὶ πότε, τούτο εἶναι ἰδέα ἀμυδρὰ.

Τὴν δ' ἐναργῆ καὶ καθαρὰν τῶν ἰδεῶν ὀνομάζουσι καὶ διακεκριμένην τότε, ὅταν, ἐκτὸς τοῦ ὅτι διακρίνει τις αὐτὴν τῶν λοιπῶν, γινώσκῃ καὶ τὰ γνωρίσματα αὐτῆς. Οὕτως ἡ ἰδέα τοῦ τριγώνου, καθὸ μὲν διακρίνεται τῶν λοιπῶν σχημάτων, λέγεται καθαρὰ ἢ ἐναργῆς, καθὸ δὲ γινώσκεται ὅτι σύγκειται ἐκ τριῶν γραμμῶν καὶ ἐκ τριῶν γωνιῶν, διακεκριμένη, ἢ δ' ἰδέα τοῦ πρασίνου, καθὸ μὲν διακρίνεται τῶν λοιπῶν χρωμάτων, εἶναι καθαρὰ, καθὸ δὲ ἀγνοοῦνται τὰ γνωρίσματα αὐτῆς, εἶναι μὴ διακεκριμένη.

Οἱ μεταφυσικοὶ ὅμως δὲν ἔλειψαν ἀπὸ τοῦ νὰ κἀμωσι καὶ ἄλλας ὅχι ὀλίγας ὑποδιαίρέσεις τῶν ἰδεῶν, πλὴν ἴσως ἤθελον εἶναι περιτταί. Περὶ τῆς ὑποδιαίρέσεως ὅμως αὐτῶν εἰς πρώτας καὶ δευτέρας, καὶ εἰς ἀληθεῖς καὶ ψευδεῖς, ἀνάγκη πᾶσα εἶναι νὰ ὀμιλήσωμεν. Πλὴν ἕκαστος θέλει πληροφορηθῆ ἐξ ἑαυτοῦ ὅτι ὁ ἐνταῦθα τόπος αὐτῶν εἶναι ἀνοίκειος. Δῆλον ὅμως ὅτι ἦν δυνατόν νὰ ὑποδιαίρεθῶσιν αἱ ἰδέαι εἰς ἠθικὰς καὶ φυσικὰς (80), πλὴν καὶ τοῦτο ἴσως πάλιν ἀνήκει εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ ὅχι εἰς τὴν

μεταφυσικήν. Ἴσως ὁμῶς εἶναι χρήσιμος ἡ τῶν ἰδεῶν διαίρεσις εἰς σχετικὰς καὶ μὴ.

119. Λί ἰδέαι λοιπὸν ὑποδιαίρουνται εἰς σχετικὰς καὶ ἀπολύτους. Καὶ σχετικαὶ μὲν ὀνομάζονται, ὅσαι τῶν ἰδεῶν δὲν παριστῶσιν ὄντι, ἀλλὰ ἀναφορὰν τινὰ δύο ἰδεῶν, ἢ ἔν ὄν μετὰ ἀναφορᾶς πρὸς ἄλλο, ἀπόλυτοι δ' ἅπασαι αἱ λοιπαί. Οὕτως συμφωνία, διαφωνία, ταυτότης, ἑτερότης, ὁμοιότης, ἀνομοιότης, δικαιοσύνη, ἀδικία, ὑπεροχή, φιλία, κτξ. καὶ αἰτία, ἀποτέλεσμα, σύμφωνος, δίκαιος, φίλος, κτξ. ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ ποσότητος τὸ βαρὺ τοῦ σταθμοῦ, τὸ μακρὸν τοῦ χρόνου, τὸ ταχύ τῆς κινήσεως, κτξ. ἀπόλυτοι δ' εἶναι τὸ Πυθαγόρας, ξύλον, λίθος, κτξ.

Ἄλλ' - ἡ ἀναφορὰ δύο ἰδεῶν τὴν ἄλλο εἶναι, ἢ σαφῆς ἀπόφανσις ἢ πρότασις (87), ἣτις ἐκτελεῖται διὰ τίνος συνδέσμου;

Κ Ε Φ. Ε΄.

Περὶ Συνδέσμου τῶν Ἰδεῶν, ἢ Νοήματος.

120. Ἡμεῖς ἔχομεν ἰδέας (κεφ. γ'). ἡμεῖς ἔχομεν ἰδέας διαφόρων εἰδῶν. (κεφ. δ.) ἢ πλὴν ἅπασαι αὗται εἶναι ἀνὰ μέρος καὶ χωρὶς. Ἄλλ' ἡμεῖς δὲν ἰσάμεθα μέχρι τοῦδε, ἀλλὰ προχωροῦμεν περαιτέρω, συν-

δέοντες τὰς ιδέας ἀλλήλας διάτινων συνδέσμων, ὥσε· νὰ ἐκτελῶμεν ὁμιλίαν, ὥσε· νὰ συγγράφωμεν βιβλία ὁλόκληρά, ἐξ οὗ δηλονότι χαρακτηρίζεται τὸ λογικὸν τῶν ἀνθρώπων (93). Ἐγὼ, φέρε εἰπεῖν, ἀπέκτησα τὴν ιδέαν τρογγύλου, ἀπέκτησα τὴν ιδέαν κύκλου, καὶ ἔσχον ταύτας ἀνὰ μέρος, πλην δὲν ἔμεινα ἐνταῦθα, ἀλλὰ προσαρμόσας τὴν μίαν ἐπὶ τῆς ἄλλης, εἶπον ὁ κύκλος ἐστὶ τρογγύλος, ὅπερ καὶ κατάφασιν ἡμεῖς ἄλλοθι ὠνομάσαμεν (89): συνδέσας δηλονότι τὰς δύο ιδέας διὰ τοῦ εἰμί ρήματος. Ἐτι ἐγὼ ἀπέκτησα τὴν ιδέαν τρογγύλου καὶ τὴν ιδέαν τετράγωνου, καὶ ἔσχον ταύτας ἀνὰ μέρος, πλην δὲν ἔμεινα ἐνταῦθα, ἀλλὰ ζητήσας νὰ προσαρμώσω τὴν μίαν ἐπὶ τῆς ἑτέρας, εὔρον διαφωνίαν εἰς αὐτάς, ὥσε· διαχωρήσας αὐτάς ἀπ' ἀλλήλων διὰ τοῦ ἀποφατικοῦ ἐπιρρήματος, εἶπον τὸ τετράγωνον δὲν εἶναι τρογγύλον, ὅπερ καὶ ἀπόφασιν ἡμεῖς ἄλλοθι ὠνομάσαμεν (αὐτοθι).

Ὡσε συμφωνία ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ, αὕτη ἡ ιδέα εἶναι μέρος ἐκείνης, καὶ διαφωνία, μὲ τὸ, αὕτη ἡ ιδέα δὲν εἶναι μέρος ἐκείνης: ὁ ἐστὶν ἡ ιδέα συμφωνία καὶ διαφωνία ἰσοδυναμεῖ μὲ μίαν πρότασιν τῶν λογικευομένων (87).

121. Ὡσε τῆς ἀποφάνσεως ἢ προτάσεως συγκειμένης ἐκ τριῶν λέξεων, αἱ μὲν δύο εἶναι σημεῖα ιδεῶν, ὡς τὸ, κύκλος καὶ τὸ τρογγύλον ἐνταῦθα, ἢ δὲ τρίτη: τούτέσι τὸ ἐστὶν, εἶναι οὐδὲν ἄλλο, ἢ συνδέσμός τις συνδέων τὰς δύο ιδέας: τὰ κατηγορούμενον λέγω μετὰ τοῦ ὑποκειμένου. Ὡσε μὲ ὅλον ὅπου τὸ εἰμί εἶναι ρῆμα: τούτέσι σημαίνει τι, καὶ, ὡς θέλομεν ἰδεῖ ἐχομένως, σημαί-

ύει ἢ ἐνέργειαν, ἢ πάθος, ἢ ὑπαρξιν τοῦ ὑποκειμένου ἢ ἐνταῦθα ὅμως σημαίνει οὐδέν τῶν τοιούτων, ἀλλ' εἶναι ἄλλη γραμμὴ συνδέουσα, ἢ διαχωρίζουσα δύο ιδέας διὰ τοῦ ἀποφατικοῦ ἐπιρρήματος. Καὶ ἰδοὺ ὁ λόγος. Λέγων ὁ κύκλος εἶναι τρογγύλος, ἐγὼ διὰ τούτου τί - ἄλλο φανερῶ, εἰμὴ ὅτι ὁ κύκλος ἔχει τοιαῦτα τὰ πέρατα: ἢ ἂν θέλης ὅτι αὐτῷ πως ἐνεργεῖ εἰς τὰς αἰσθήσεις μου; Ὡς - ἂν ἡ ἰδέα τρογγύλου παρέσχησε τὴν ιδιότητα τοῦ κύκλου τὴν ὡς πρὸς ἐμέ, τί ἄλλο ἔχει πλέον, νὰ παραστή τὸ εἰμί ῥῆμα, ἐκτὸς μόνου τὸ νὰ δοθῶσι δύο κατηγορούμενα εἰς ἓν ὑποκείμενον, ὅπερ εἶναι ἀδύνατον;

122. Ἄν ὅμως τὸ εἰμί ῥῆμα κείμενον μεταξὺ δύο ιδεῶν δὲν εἶναι σημεῖον ιδέας, πλην δὲν παύει ἀπὸ τοῦ νὰ σημαίνῃ χρόνον. Καὶ ἰδοὺ πῶς. Ἐγὼ περιπατῶ, θέλει νὰ εἰπῇ, ὅτι ἄνθρωπός τις μεταβαίνει ἀπὸ τόπου εἰς τόπον: ὅ ἐστι σημαίνει ἐνέργειαν ἐνὸς ὄντος καὶ ἤδη: τουτέστι χρόνον, ἐνέργειαν καὶ πρόσωπον, εἴτε ἐμέ τὸν ὁμιλοῦντα. Ἀλλὰ ταύτην τὴν ἤδη ἐνέργειαν ἦν μοι δυνατόν νὰ τὴν παραστήσω διὰ τοῦ ὑπαρκτικοῦ ῥήματος καὶ τῆς μετοχῆς περιπατῶν, λέγων ἐγὼ εἰμί περιπατῶν, ἔνθα δηλαδὴ ἡ μὲν ἐνέργεια: τουτέστιν ὁ περίπατος παρίσταται ὑπὸ τῆς μετοχῆς, ὁ δὲ χρόνος ἤδη ὑπὸ τοῦ εἰμί. Καὶ σημεῖον τούτου, ὅτι ἂν ἡ ἐνέργεια εἶναι παρωχηκυῖα, ὡς τὸ ἐπεριπάτου, τότε ἐγὼ εἶμαι βεβιασμένος νὰ μεταχειρισθῶ ὑπαρκτικὸν χρόνον παρωχηκότας, λέγων ἐγὼ ἤμην περιπατῶν, ἀντὶ τοῦ ἐγὼ ἐπεριπάτου, καὶ τοῦτο αὐτὸ θέλει ἀκολουθήσει, ὃν ἀναλύσω καὶ τὸν μέλλοντα.